

LUND
UNIVERSITY

Socialt Entreprenörskap

Ett effektivt sätt att bidra till en hållbar utveckling?

Eva Maunsbach

Mänskliga rättighetsstudier

Vårterminen 2012

Handledare: Andreas Tullberg

Abstract

Today we are facing a big range of possibilities that may contribute to a sustainable development. The majority of the world's populations are presumably trying to make the world a better place, but there is no agreement as to how this is to be achieved. There is no global consensus as to the values of how to do right and how to make the world a better place. As a result there exist a variety of channels through which you can contribute. The civil society organizations and the aid society have long been the most important players, but since the last decades we can identify a new operator in the field of sustainable development, the social entrepreneur.

Social entrepreneurship is often said to be a hybrid between business and activism. I would like to say that it's a wide spectrum of actors but the essence is that a social entrepreneur is in an innovative way contributing to a sustainable development, without relying on a donor's capital.

In this thesis my purpose is to scrutinize how this new actor, the social entrepreneur, is acting to contribute to a sustainable development and how this actor comprehend human rights impact of the work towards a sustainable development.

Keywords: *Social entrepreneurship, social enterprises, human rights based approach, sustainable development, Sweden*

Innehållsförteckning

Abstract.....	1
Innehållsförteckning	2
Förkortningar.....	4
1 Inledning	5
1.1 Frågeställning.....	5
1.2 Avgränsningar.....	6
1.3 Metod och material.....	7
2 Vad är hållbar utveckling?.....	9
2.1 FN:s utvecklingsprogram.....	9
2.1.1 Millenniemålen	10
3 Rättighetsbaserat förhållningssätt till utveckling	11
3.1 Bidrar mänskliga rättigheter till hållbar utveckling?	11
3.1.1 Rätten till utveckling	12
3.2 FN:s definition av ett rättighetsbaserat förhållningssätt.....	12
3.3 De fyra grundprinciper i praktiken	14
3.3.1 Ansvarutkrävande	14
3.3.2 Deltagande	15
3.3.3 Jämlikhet.....	15
3.3.4 Transparens.....	16
3.3.5 Slutsats	16
4 Socialt entreprenörskap.....	18
4.1 Vad kännetecknar en entreprenör?.....	18
4.2 Vad kännetecknar en social entreprenör?.....	19
4.3 Socialt företagande	20
4.3.1 Vilka är nackdelarna med Sociala företag?	21
4.4 Sociala företag i Sverige.....	22
4.4.1 Utmaningar för Sociala företag i Sverige	23
5 Vad gör ett socialt företag för hållbar utveckling? – Två fallstudier.....	25
5.1 Peepople – En skitbra affärsidé?	25
5.1.1 Företagsstruktur	25
5.1.2 Policies	26
5.1.3 Resultat	27
5.2 Barista – ”goda i dubbel bemärkelse”	28
5.2.1 Företagsstruktur	29
5.2.2 Policies	29
5.2.3 Resultat	30
6 Sociala företags rättighetsbaserade förhållningssätt	32
6.1 Ansvarutkrävande.....	32

6.2	Deltagande.....	33
6.3	Jämlikhet.....	35
6.4	Transparens.....	35
7	Sammanfattande reflektioner	37
8	Referenser	40
8.1	Litteratur.....	40
8.2	Övrigt referensmaterial.....	41
8.3	Internetreferenser.....	42

Förkortningar

CSR	Corporate Sociale Responsibility
ICESCR	International Convention on Economic, Social and Cultural Rights
ILO	International Labour Organisation
HRBA	Human Right Based Approach
NGO	Non Govermental Organisation
SE	Social/t Entreprenör/skap
UDHR	United Nations Declaration on Human Rights
UNDP	United Nations Development Program

1 Inledning

Den allmänna debatten om hållbar utveckling tar stor plats i media och är del av vårt dagliga medvetande. Som medborgare i ett globaliserat samhälle har vi fått en ökad insikt om världens orättvisor och som konsument har du idag ökade möjligheter att konsumera ”bättre”. Dina aktiva val som en medveten konsument och medborgare är en del av vardagen och på så sätt även ett individuellt ställningstagande.

Möjligheterna att engagera sig för världens orättvisor är oändliga, genom att donera pengar, köpa rättvisemärkt, klä sig ekologiskt etc. Men vilket är då det ”rätta” sättet?

Sedan 90-talet har Non Governmental Organisations - NGO:s bland annat fungerat som en ”oberoende” granskar av mellanstatliga relationer, och som de utsatta människornas beskyddare. De har lyft stora och viktiga frågor på utvecklingsagendan och bidragit till den ökade medvetenheten som vi ser i samhället idag. På senare år har dock denna organisationsform kritiserats, den har i vissa avseenden ansetts ineffektiv och kontraproduktiv, eftersom många av dessa organisationer är beroende av donerade pengar och på så sätt tvingas stå till svars inför donatorn och dess intresse, snarare än inför det folk de påstår sig föra talan för.

Som ett resultat av detta har det under de senaste decennierna dykt upp en rad företag som kallar sig sociala. Detta är företag vars främsta syfte är att bidra till en samhällsförbättring genom egengenererade resurser. Man investerar helt enkelt i en innovation som är samhällsförbättrande och vinstgenererande och blir på så sätt finansiellt oberoende i det utvecklingsarbete man bedriver. Är detta den nya formen av utvecklingsarbete? Är det så här vi på ett effektivare sätt ska kunna bidra till en hållbar utveckling?

1.1 Frågeställning

Mitt syfte med denna uppsats är att beskriva den diskurs som styr sociala entreprenörer i deras arbete för förhållbar utveckling. Jag har utgått från ett svenskt perspektiv och valt att studera det sociala entreprenörskapet i Sverige. Vad som även kommer framgå i mina avgränsningar är att studien inriktar sig på en gren inom socialt entreprenörskap, nämligen socialt företagande.

Den här uppsatsen syftar alltså även till att utifrån ett svenskt perspektiv beskriva hur företag inom socialt entreprenörskap i allmänhet och socialt företagande i synnerhet förhåller sig till mänskliga rättigheter i sitt arbete.

Min studie utgår således från en empirisk frågeställning:

På vilka sätt bidrar sociala företag i Sverige till en hållbar utveckling?

Följt av en normativ:

Skulle de sociala företagens bidrag kunna te sig mer fruktbart med ett rättighetsbaserat förhållningssätt till hållbar utveckling?

Utifrån de teoretiska ramverk jag bygger upp för socialt entreprenörskap och rättighetsbaserat förhållningssätt ämnar jag att analysera hur sociala företag bidrar till en hållbar utveckling. Detta illustreras genom att applicera teorin på två fallstudier. Om det visar sig att sociala företag faktiskt redan har ett tydligt rättighetsbaserat förhållningssätt, eller om så inte är fallet ämnar jag testa hur ett sådant synsätt skulle kunna bidra till deras arbete för hållbar utveckling.

Dessa frågeställningar inrymmer en rad begreppsdefinitioner. Jag ämnar alltså utöver att besvara de två inledande frågeställningar att för denna uppsats definiera och problematisera begreppen hållbar utveckling, ett rättighetsbaserat perspektiv - HRBA, socialt entreprenörskap och socialt företagande.

1.2 Avgränsningar

För att kunna besvara mina frågeställningar har jag gjort en del avgränsningar. Vissa framgår redan i frågeställningarna medan andra inte är så explicita och kräver förklaring.

För det första har jag valt att avgränsa mig till Sverige, eftersom definitionen av socialt entreprenörskap skiljer sig åt ganska markant mellan stater vilket jag återkommer till senare. Denna skillnad medför även att möjligheterna för sociala företags etablering är skiftande stater emellan. Att avgränsningen blev Sverige följer till att börja med av rent praktiska skäl, eftersom det är mitt hemland och den kontext jag själv lever i. Självklart är jag medveten om att detta kan få konsekvenser och att det kan påverka mina preferenser i subjektiva riktningar. Valet grundar sig emellertid också på att Sverige betraktas som en stat som är och länge har varit en förespråkare för hållbar utveckling och mänskliga rättigheter. En attityd som borde vara gynnsam för etableringen av socialt företagande.

Socialt entreprenörskap är som jag kommer att redovisa i kapitel 4 ett brett spann av aktörer och i detta spann har jag valt att fokusera på socialt företagande, vilket kommer stå i centrum för min studie. Inom de mer inkluderande definitionerna av socialt entreprenörskap räknas även ibland *Corporate Social Responsibility* in. Jag har valt att inte låta det göra det, utan att explicit problematisera det i det avsnitt som definierar socialt entreprenörskap. Anledning till detta är dels för att jag inte tycker att uppsatsen kräver det, dels att jag anser att enligt den definition jag använder av socialt entreprenörskap omfattas inte detta av CSR. Företag som ansluter sig till CSR har som primärt syfte att vinstmaximera, men om förenklat sett en investering i CSR kan ge dem ett ökat förtroende och större marknadsandelar är detta förhållningssätt att föredra. Den samhällsförbättrande åtgärden är alltså inte deras fokus, vilket i min mening är orsaken till att de inte kan betraktas som sociala. De få gånger jag nämner CSR i uppsatsen är det alltså utifrån detta förhållningssätt och inte som sociala entreprenörer.

Jag väljer också att översätta Human Rights Based Approach till ett rättighetsbaserat förhållningssätt och är medveten om att den översättningen är något vidare än den engelska definitionen. Vad jag menar med ett rättighetsbaserat förhållningssätt är alltså ett förhållningssätt baserat på mänskliga rättigheter i enlighet med FN:s definition av HRBA.

1.3 Metod och material

För min uppsats har jag valt att applicera ett rättighetsbaserat förhållningssätt - HRBA till hållbar utveckling, på det samhällsförbättrande arbete sociala företag utför. Detta förhållningssätt har jag definierat utifrån UNDP:s definition. Jag är medveten om att det finns andra definitioner av detta förhållningssätt, men jag har ändå valt att avgränsa mig till UNDP:s ramverk, eftersom många av världens utvecklingsstrategier utgår från detta. Därför anser jag det fruktbart att pröva dess ramverk på ett relativt nytt fenomen på utvecklingsarenan, socialt företagande. För att beskriva ramverket har jag utgått från UNDP:s och FN:s rapporter, dokument och deklARATION härom. För att få en mer nyanserad bild av utvecklingsmålen och det rättighetsbaserade förhållningssättet har jag även valt att granska dessa genom analys av forskning inom området.

Det teoretiska ramverk jag använder för att definiera socialt entreprenörskap har jag valt att bygga på sekundära källor och så långt det går förhålla mig pragmatisk till både de skeptiska och positiva tänkarna. Vad gäller sekundärmaterialet har jag använt mig av för uppsatsen relevant doktrin. Eftersom socialt entreprenörskap är ett relativt nytt fenomen, i världen generellt men i Sverige i synnerhet, är inte forskningen så omfattande än. Det finns dock en del presenterade studier i ämnet och dessa kommer främst från den nationalekonomiska skolan, här finner vi Malin Gawell, Karl Palmås, Björn Bjerke och Daniel Hjorth. Självklart innebär det inte att dessa forskare enbart utgår från nationalekonomiska teorier, men en medvetenhet om vad som påverkat deras ansatser är betydelsefullt.

De två teoretiska ramverken för socialt entreprenörskap och ett rättighetsbaserat förhållningssätt har jag valt att applicera på två fallstudier, i form av två sociala företag, Barista och Peepoople. Dessa företag har jag studerat utifrån deras hemsidor, verksamhetsberättelser, årsredovisningar och resultatrapporter. I början av min uppsatsprocess fann jag det svårt att hitta företag som var villiga att bidra med denna typ av information. De flesta avböjde min förfrågan och ursäktade sig med att de hade dåligt med resurser och tid, men tackade vänligast för förfrågan. Men envist jagande gav tillslut resultat i ett par som skickade efterfrågade dokument, och av dessa valde jag att djupare granska Barista och Peepoople. Detta urval har jag gjort då jag tycker att företagen illustrerar väl hur brett fenomenet är och hur olika strategier två sociala företag kan ha även om målet hållbar utveckling är detsamma.

Som student i mänskliga rättigheter förutsatte jag att sociala företag som arbetar för en hållbar utveckling skulle ha utarbetade policydokument, liksom många NGO:er, som skulle beskriva vad som var deras utgångspunkt för hållbar utveckling och mänskliga rättigheter i deras verksamhet. Tyvärr var det inte så enkelt, utan som jag har förstått det från de svar jag fått från de sociala entreprenörerna, samt i mailkontakt med forskare inom området, går många av dessa på ”magkänslan”. Så deras policys har jag fått analysera utifrån hur de ”säljer” sina produkter på bland annat deras hemsidor.

Jag har inget syfte att göra en komparativ studie av fallstudierna utan snarare låta dem tillsammans illustrera vad socialt företagande kan vara. För att sedan utifrån dessa, var för sig, applicera teorin och komparera dem mot de förutsättningar och utmaningar NGO:er står inför i

arbetet för en hållbar utveckling med utgångspunkt i ett rättighetsbaserat förhållningssätt. Jag är medveten om att det är svårt att dra några generella slutsatser utifrån två fallstudier, men jag anser att dessa två fall ändå kan belysa vari möjligheterna och svårigheterna med denna form av samhällsförbättring finns.

2 Vad är hållbar utveckling?

Hållbar utveckling är ett tvetydigt begrepp med ett flertal olika definitioner som används flitigt i dagens samhällsdebatt. Vad det dock verkar råda konsensus om är att all samhällsförändring idag bör ske i enighet med hållbar utveckling.

Begreppet lanserades 1987 i FN-rapporten "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future", informellt känd som Brundtlandsrapporten. I denna rapport definierade man sambandet mellan ekonomisk tillväxt och miljöförstörelse enligt Lester Browns teorier om hållbar utveckling som:

... en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.¹

Definitionen ger dock utrymme för en rad olika tolkningar och vanligtvis kategoriserar man dessa i ekologisk, social och ekonomisk hållbar utveckling. Det råder enighet om att alla tre dimensioner bör vara med i definitionen men inte hur fördelningen sinsemellan ska vara. Hållbar utveckling blir således snarare ett förlopp vari olika uppfattningar kan mötas. Processen organiseras sedan på en rad olika sätt i världen från nationell till globalnivå.² Några exempel på denna organisation är FN:s millenniemål, EU-kommissionens strategier för hållbar utveckling, samt Sveriges nationella program för hållbar utveckling genom miljö kvalitetsmålen.

2.1 FN:s utvecklingsprogram

UNDP är FN:s globala utvecklingsnätverk som hjälper utvecklingsländer skaffa och använda bistånd på ett effektivare sätt. Detta görs i enlighet med millenniemålen för hållbar utveckling som kommer behandlas senare. Organet har på många sätt satt standarden för diskursen om hållbar utveckling genom sina Human Development Reports som bygger på Amartaya Sens principer om *capacity building*.³ Därför tycker jag det är värt att kortfattat redogöra för vad de står för.

UNDP arbetar för hållbar utveckling genom att hjälpa utvecklingsländerna med:

- Att förstärka den demokratiska samhällsstyrningen
- Fattigdomsbekämpning
- Krigsförebyggande och återuppbyggande insatser
- Att förbättra energiförbrukning och miljöpåverkan

Detta arbete genomsyras av principerna om alla människors lika värde enligt den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter(UDHR) samt av principerna om kvinnors lika rättigheter

¹ SOU 2004:104 s.32.

² SOU 2004:104 s.33.

³ Human Development Report 2010:vi.

uttryckt i FN:s konvention om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor. Verksamheten bedrivs genom att förstärka lokala kapaciteter i utvecklingsländerna, och det huvudsakliga målet är att bidra till att millenniemålen uppfylls till 2015 genom att stödja, granska och rapportera.⁴

2.1.1 *Millenniemålen*

Millenniemålen grundar sig i millenniedeklarationen antagen av FN:s generalförsamling under ett toppmöte i New York hösten 2000. Målen är formulerade i åtta huvudmål, 21 delmål och 60 indikationer som alla ska vara uppfyllda till december 2015. Idag har 192 länder ställt sig bakom målen, men bara ett fåtal av dessa har lyckats uppfylla kraven som ställts så här långt. De första sju målen syftar till att minska fattigdom genom att:⁵

- Utrota extrem fattigdom och hunger
- Uppnå en universell primär utbildningsnivå
- Förebygga jämställdhet
- Minska barnadödligheten
- Förbättra mödrhälsan
- Bekämpa HIV/AIDS, malaria och andra sjukdomar
- Försäkra en hållbar miljö

Medans det åttonde målet riktar sig till de rika länderna:

- Globalt samarbete för hållbarhet

Det sista målet innebär att de rikare medlemsländerna måste ta ett större ansvar för fattigdomen i utvecklingsländerna genom ökat bistånd, statsskuldsavskrivning och ökad kontroll och uppföljning av biståndsprojekt.⁶ Millenniemålen tillsammans med UNDP:s rapporter och granskning har kommit att skapa en definition av hållbar utveckling som genomsyras av principerna om de mänskliga rättigheterna och genom detta krävs ett större ansvarstagande för att även befolkningen i utvecklingsländerna får ta del av samma möjlighet och kunskap som resten av världen. Hållbar utveckling bygger på stärkta kapaciteter och ökade möjligheter genom att förstärka mänskliga rättigheter.

⁴ http://www.undp.org/content/undp/en/home/operations/about_us.html

⁵ http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview/mdg_goals/mdg8.html

⁶ <http://www.millenniemalen.nu/>

3 Rättighetsbaserat förhållningssätt till utveckling

3.1 Bidrar mänskliga rättigheter till hållbar utveckling?

Utvecklingsdiskursen och diskursen om mänskliga rättigheter var länge två separata forskningsområden, där utvecklingsfrågor var starkt kopplade till ekonomisk tillväxt. Idag har dock denna åtskillnad upplösts och diskussioner om utvecklingsfrågor berör allt som oftast mänskliga rättigheter och rätten till utveckling. Anledningarna till att åtskillnaden mellan de båda diskurserna luckrades upp är många och sammanförandet har skett successivt, men en central förändring skedde i och med de södra nationernas inträde i FN och införandet av den internationella konventionen för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.⁷ Redan på sjuttioalet kunde man se en tendens från ledare av de mindre utvecklade länderna att man ansåg att rätten till utveckling borde lyftas på MR-agendan. De försökte hävda problematiken kring världens ojämlikt fördelade resurser. En fråga som grundar sig i en lång tradition av kolonialism och imperialism som dessa länder ville frigöra sig från. Att kombinera dessa agendor menade ledarna för utvecklingsländerna, med senegalesen M'Baye i spetsen, skulle kunna vara grunden för de forna kolonisatörerna att ta sitt ansvar för fattigdomen i dessa länder. Försöken ledde dock bara till en rad svaga överenskommelser utan någon möjlighet för ansvarsutkrävande och formulerades i en resolution av FN:s generalförsamling 1986:

The right to development is an inalienable human right by virtue of which every human person and all peoples are entitled to participate in, contribute to, and enjoy economic, social, cultural and political development, in which all human rights and fundamental freedoms can be fully realized.⁸

Då resolutioner inte är bindande resulterade detta endast i att utvecklingsländerna fick sin rätt till utveckling helt i avsaknad av prioriteringskrav och utan någon skyldighet för väst att omfördela nyttjandet av världens resurser. Detta var vid den här tiden ett vanligt förhållningssätt eftersom diskursen om mänskliga rättigheter länge användes som en ”gåva” till utvecklingsländer. Formad ur övergreppen sedan andra världskriget för att bana väg för deras modernisering, men också för att försöka stävja uppbrott och protester.⁹

Även om resolutionen från 1986 kan uppfattas som meningslös så hade den trots allt ett retoriskt inflytande och medförde att frågan med tiden tog allt större plats i MR-diskursen. 1993 lyftes frågan igen på världskonferensen för mänskliga rättigheter i Wien, men inte som en stridande debatt utan snarare som ett globalt samförstånd.¹⁰

⁷Cornwall & Nyamu-Musembi 2004:1421.

⁸Uvin 2007:598.

⁹Nyamu-Musembi, 2002:54.

¹⁰Uvin 2007:598.

Fattigdomsbekämpning betraktades länge som en moralisk snarare än en legal skyldighet, men idag ses det nästan som en självklarhet att man diskuterar förstärkandet av mänskliga rättigheter som en del av utvecklingsarbetet. Världsbanken belyser kontinuerligt vikten av mänskliga rättigheter, UNDP arbetar för en MR-utveckling som medel för fattigdomsbekämpning och Kofi Annan poängterade 1997 vikten av att allt utvecklingsarbete måste genomsyras av mänskliga rättigheter.¹¹ Vi kan alltså se en tydlig diskursförändring där retoriken successivt förändras och där mänskliga rättigheter har kommit att bli betydelsefull för utvecklingsdiskursen och vice versa. Hur detta appliceras av de olika institutioner, organisationer och organ som arbetar med frågorna är dock mycket olika.

Inom många grenar av utvecklingsområdet, framförallt för bistånd, har ett stödande perspektiv på utveckling varit dominerande. Donatorerna skänker förnödenheter till länder i behov av utveckling. Detta perspektiv kan lätt sätta människorna i behov av hjälp i ett beroendeförhållande till donatorerna, i stället för att upplysa behövande människorna om hur man tillgodoser sig detta behov själv, eller som Shue uttrycker det:

To have a right to something – say food – it is not just about having enough of that: a slave can be well nourished too. It is about having a social gurantee.¹²

Det är just detta beroende ett rättighetsbaserat perspektiv kan bidra till att förhindra. Ett rättighetsbaserat förhållningssätt till utveckling grundar sig enligt UNDP på fyra principer: ansvarsutkrävande, deltagande, transparens och jämlikhet. På många sätt fungerar dessa principer som en katalysator för att förvandla utvecklingsarbetet från att förse människors basala behov till att få människor i behov att tillgodose dem genom att erkänna och kräva sina rättigheter. Detta möjliggörs eftersom perspektivet bidrar till att finna och lösa grunden till fattigdomen som till stor del beror av diskriminerande strukturer. På så vis bidrar förhållningssättet mer långsiktigt, då målet är att utvecklingshjälpen i form av strukturomvandling ska leda till självförsörjning.¹³ Ett rättighetsbaserat förhållningssätt definierar grundorsaken i utvecklingsfrågor och fokuserar främst på hur politiken förs kring dessa frågor. Man flyttar fokus från behov till rättigheter, och från välgörenhet till skyldigheter och på så vis sätter man ansvarsutkrävandet som den centrala åtgärden.¹⁴

3.2 FN:s definition av ett rättighetsbaserat förhållningssätt

Ett rättighetsbaserat förhållningssätt är en strategi som använts och förespråkats främst av NGO:er i sitt samhällsförbättrande arbete. Ramverket bygger på mänskliga rättigheter och

¹¹ Cornwall & Nyamu-Musembi 2004:1425 f.

¹² Shue 1980 ur Uvin 2007:600.

¹³ Cornwall & Nyamu-Musembi 2004:1430 f.

¹⁴Uvin 2007:602.

grundar sig i överenskommelserna från Wienkonferensen 1993 då FN:s dåvarande generalsekreterare Kofi Annan proklamerade:

We resolve to integrate the promotion and protection of human rights into national policies and to support the further mainstreaming of human rights throughout the United Nations system, as well as closer cooperation between the Office of the High Commissioner for Human Rights and all relevant United Nations bodies.¹⁵

Det var under denna konferens som distinktionen mellan de civila och politiska rättigheterna, och de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna suddades ut. Generalförsamlingen fastslog att alla rättigheter var universella och beroende av varandra. Ur detta utvecklades sedan en policyguide för hur en hållbar utveckling skulle kunna ske med utgångspunkt i mänskliga rättigheter med ledorden ansvarutkrävande, transparens, jämställdhet och deltagande.¹⁶

Det är utifrån dessa principer som FN:s och UNDP:s definition av ett rättighetsbaserat förhållningssätt utgår, ett så kallat Human Rights Based Approach. Perspektivet blir mer praktiskt och tillämpligt för utveckling då rättighetsgrunderna blir mindre förklarande och mer operativa, eftersom målet är att realisera rättigheterna som principer för utvecklingsprogram.¹⁷ Ett rättighetsbaserat förhållningssätt utgår från att analysera vem som är i behov av mänskliga rättigheter och hur anspråken ska kunna uppfyllas genom att identifiera rättighetsinnehavaren respektive skyldighetsinnehavaren. Själva utvärderingen av en utvecklingssituation ligger helt enkelt i granskningen av maktförhållanden och kan på så vis omöjligt vara opolitisk.¹⁸ Det handlar om att skifta fokus på utvecklingsdiskursen och fattigdomsbekämpningen från behov till värdighet, ansvar och rättvisa, samt att angripa roten till missförhållandena istället för att bota symptomen. Som Gready uttrycker det:

...poverty is neither natural nor inevitable but becomes something done to people, for whom certain actors bear responsibility: poor is not what they are, but what they have been made.¹⁹

Då fokus flyttas från behov till vikten av ansvarsutkrävande och när rätten till utveckling hamnar i centrum snarare än behovet översätter man stadgarna om mänskliga rättigheter till politiska och sociala handlingsprogram. För att detta ska fungera måste dock det kritiska och pragmatiska förhållningssättet komma inifrån. Det vill säga de granskande organen måste i sig respektera mänskliga rättigheter och förhålla sig till dem utifrån ett rättighetsbaserat perspektiv, för att kunna påverka andra aktörer i samma riktning. På så sätt uppstår en smittoeffekt som kan vara gynnsam.²⁰

¹⁵ UNDP 2006:v.

¹⁶ UNDP2006:17f.

¹⁷ Gready 2008:736, Uvin 2007:602.

¹⁸ Uvin 2007:603 f.

¹⁹ Gready 2008 s.742.

²⁰ Gready 2008:738.

Det centrala enligt HRBA är helt enkelt rättighetsinnehavaren och dennes möjlighet att få sina rättigheter uppfyllda. En rättighet måste kunna krävas för att ha något värde och för att den ska kunna krävas måste någon kunna hållas ansvarig för dessa krav. För att ansvarutkrävande ska realiseras måste pålitliga institutioner som värnar detta bildas. Ansvarutkrävandet måste genomsyras av transparens och rättvisa i både utövande och granskning.²¹

Perspektivet har dock kritiserats av en del biståndsorganisationer vars intresse redan ligger i en hållbar utveckling. De menar att HRBA bara är en ny design på något de hela tiden utfört, och att förklaringen till att institutionsomvandlingen för ett mer effektivt ansvarutkrävande inte har implementerats snarare handlar om en finansiell prioritering. Strukturomvandlingen och rätten till utveckling kommer enligt detta förhållningssätt således automatiskt med fattigdomsbekämpning och ökad konsumtion.²²

3.3 De fyra grundprinciper i praktiken

UNDP kan liknas vid FN:s verkställande organ vad gäller HRBA, då det är detta förhållningssätt de eftersträvar i allt utvecklingsarbete. I enighet med Amartaya Sens principer om *social choice theory* låter dem granska utvecklingen i deras Human Development Report. Det är ur dessa rapporter och principer man också kan identifiera de ovan nämnda fyra grundprinciperna för HRBA, ansvarutkrävande, deltagande, transparens och jämlikhet. Syftet är att de här grundprinciperna ska ligga till grund för en hållbar utveckling, men det förutsätter också att de organisationer, företag och stater som agerar här för i utvecklingsländer ska genomsyras av dessa och arbeta utifrån dem. Förändringen måste helt enkelt komma inifrån.²³ I de följande styckena kommer jag med hjälp av sekundära källor, redogöra för hur NGO:er, i deras tidigare nämnda roll som HRBA:s främsta förespråkare, lever upp till dessa principer och vilka deras utmaningar är.

3.3.1 *Ansvarutkrävande*

För NGO:er i utvecklingsländer handlar stora delar av deras arbete om att granska skyldighetsinnehavarna (staten) och stödja rättighetsinnehavarna (medborgarna). Detta görs såklart på lite olika sätt, vissa organisationer är exempelvis fokuserade på lobbying, medan andra är projektinriktade och bidrar mer till att öka tillgången av resurser och levnadsstandarden för befolkningen. Oavsett vad organisationernas intressefrågor är karakteriseras de alla av att vara politiskt obundna och helt utan vinstsyfte. Enligt Güler är det dessutom relativt lätt att bilda en NGO, eftersom det i de flesta länder helt saknas reglering och kontroll av den här typen av organisationer eftersom de inte är vinstdrivande. Detta innebär att antalet NGO:er växer fort, och dessa tävlar nu alla om donatorsamfundets stöd. Eftersom NGO:er inte har något vinstsyfte

²¹ Uvin 2007:603 f.

²² Cornwall & Nyamu-Musembi 2004:1418.

²³ Cornwall & Nyamu-Musembi 2004:1427 f.

är deras största inkomst, på vilken de kan aktivt agera, bistånd i olika former. Majoriteten av världens NGO:er är beroende av stöd från enskilda personer, företag eller annan form av välgörenhet. Det är utifrån detta de driver sin agenda som väldigt sällan enligt Güler är så politiskt obunden och altruistisk som den påstås.²⁴ Biståndsberoende leder enligt Cornwall och Nyamu-Musembi ofta till att NGO:er helt enkelt driver sina donatorers intressen och står till ansvar inför dem snarare än den lokalbefolkning de är där för att hjälpa. På så sätt menar författarna att organisationerna:

...use the language of right based approach to development largely to invoke the discursive power of the concept of rights, without intending to bear the weight of the entirety of consequences that flow from it.²⁵

3.3.2 *Deltagande*

Ett annat problem biståndsberoendet kan medföra är enligt Holcombe et al. att man driver donatorernas (rika länder/organisationer/företag i väst) intresse framför den lokala befolkningens och utvecklingen blir således en "blueprint" som appliceras på samhället från ett uppifrån-perspektiv, vilket gör att den viktiga principen om deltagande blir svår att uppfylla, då utvecklingen sker utanför befolkningens inflytande.²⁶ Relationen mellan NGO:er och donatorerna präglas enligt Hadenius och Uggla oftast av principerna i samarbetsteori. Samarbetet mellan lokala NGO:er och multilaterala och bilaterala donatorerna kommer fortskrida så länge båda parter tjänar på samarbete. När intressena blir motstridiga lönar sig inte längre samarbetet vilket medför att relationen kommer upphöra. Detta medför så klart ett stort problem för NGO:er som är beroende av bistånd från väst, eftersom de hela tiden måste anpassa sig efter deras agenda. Många mindre NGO:er med specifika intressen som kanske är viktiga för den kontexten var i dem agerar har på så sätt svårt att driva sina frågor, och deltagandet i den hållbara utvecklingen sker följaktligen inte på lika villkor.²⁷

Ofta är alltså biståndet låst till specifika projekt vilket snedvrider vikten man ger olika utvecklingsfrågor. En lösning på detta är enligt Holcombe att försöka anta ett lokalt perspektiv, och utbilda biståndssamfundet i den kontext vari de verkar så att deltagandet sker på allt mer lika villkor.²⁸

3.3.3 *Jämlikhet*

En princip som är starkt relaterad till principen om deltagande är principen om jämlikhet. Eftersom principen om deltagande innebär att alla aktörer ska kunna delta i arbetet för en hållbar

²⁴ Güler 2010:114 f.

²⁵ Cornwall & Nyamu-Musembi 2004:1432 f.

²⁶ Holcombe et al. 2004:190 f.

²⁷ Hadenius & Uggla 1996:1634.

²⁸ Holcombe et al. 2004:195.

utveckling på lika villkor, innebär jämlikhetsprincipen att alla frågor/rättigheter ska betraktas som lika värdefulla. Ingen rättighet är mer värd än någon annan ur ett HRBA. Återigen sätter biståndsberoendet käppar i hjulet för NGO:er att förhålla sig neutrala inför denna princip.

Principen om alla rättigheters lika värde är inte på något sätt universell, och har länge ifrågasatts av en del inflytelserika stater (läs bl.a. USA). De politiska och civila rättigheterna har länge ansetts vara de universella och direkta rättigheterna, medans de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna snarare har betraktats som progressiva utvecklingsmål. Det här synsättet påverkar såklart biståndsdistributionen till NGO:er, och medför följaktligen att kampen om de politiska och civila rättigheternas förverkligande drivs hårdare, oavsett om behovet av uppfyllandet av de andra är minst lika viktigt. Detta problem illustreras tydligt enligt Güler då biståndet är projektbaserat. Donatorer tenderar att vilja låsa sina bistånd till specifika projekt så de kan försäkra sig om att pengarna enligt deras mening gör nytta. Ett problem som då kan uppstå är när för mycket pengar binds till ett projekt och där uppstår ett överskott när projektet är slutfört. Då hamnar NGO:er plötsligt i en situation där de har pengar som inte kan brukas till något annat än för just det dem är avsatta till, vilket gör det svårt av att förhålla sig till principen om rättigheternas jämlikhet, samtidigt som det bidrar till ett enormt resursslöseri.²⁹

3.3.4 *Transparens*

Den fjärde principen, transparens, syftar till att aktörerna ska agera med en öppenhet och motverka korruption. Här är insyn i organisationens arbete centralt, men även organisationernas arbete för att en mer öppen politik förs i utvecklingsarbetet samt att de arbetar för att motverka korruption. Många NGO:er har valt att anta ett opolitiskt förhållningssätt till sitt arbete, då de ämnar bidra till en hållbar utveckling utan att behöva ta någons parti. Hållbar utveckling med ett rättighetsbaserat förhållningssätt är dock i högsta grad en politisk dimension. NGO:er fungerar i många fall som en bro mellan folket och en korrumpierad statsmakt och har stor möjlighet att påverka. Det handlar kanske inte så mycket om att ta politisk ställning som att ta ställning mot korruption, men att påstå sig vara opolitisk i sitt handlande gör det svårt för NGO:er att förhålla sig till principen om transparens.³⁰ Det vill säga om man väljer att anta ett opolitiskt förhållningssätt för att hålla sig neutral och således undgå granskning och påtryckning brister insynen i organisationen och handlandet blir urholkat då frågorna de arbetar med kräver en realistisk ståndpunkt.

3.3.5 *Slutsats*

NGO:er som de största förespråkarna av HRBA har alltså själva svårt att leva upp till de fyra grundprinciper som det förhållningssättet är baserat på. Detta må vara en utveckling som har

²⁹ Güler 2010:126

³⁰ Ghosh 2009:491

blivit allt tydligare då konkurrensen om donatorernas uppmärksamhet blivit allt större och biståndsberoendet allt mer omfattande. Biståndsberoendet leder till att agendan för framförallt mindre NGO:er snedvrids och man tenderar att stå till svars inför sina donatorer snarare än för det folk man ämnar hjälpa. På så sätt snedvrids också vilka rättigheter som får störst fokus och vem som får möjlighet att delta i och ta del av utvecklingen. Det arbete som NGO:er utför kan på så vis lätt betraktas som kontraproduktivt och ineffektivt. Det är utifrån de här reflektionerna som jag avser att titta närmre på hur ett relativt nytt fenomen i diskursen om hållbar utveckling förhåller sig till dessa principer, de sociala entreprenörerna. Har dessa aktörer en större möjlighet att bidra mer effektivt och transparent till en hållbar utveckling?

4 Socialt entreprenörskap

Som nämndes i föregående kapitel präglas vår tid av funderingar kring rättvisa, fattigdomsbekämpning, konflikthantering och en rad andra samhällsfrågor där majoriteten verkar vilja dra sitt strå till stacken för att bidra till en förbättring. Genom vilken kanal denna förbättring ska ske är såklart subjektivt, där en del menar att sådana förbättringar bara kan ske genom statens påtryckningar, andra menar att initiativen bör komma från det civila samhället medan en tredje part menar att all förbättring sker genom en ökad konsumtion som bidrar till att marknaden hittar nya jämvikter.

Som ett resultat av en stor vilja att förbättra har under de senaste åren ett nytt fenomen förankrat sig på ”förbättringsarenan”, de sociala entreprenörerna. Dessa kan ses som en hybrid mellan aktivism och kapitalism.³¹ Begreppsförvirringen härom är dock stor och mitt syfte i det kommande kapitlet är att försöka reda ut detta nystan, ge en överblick av forskningsläget, samt att redogöra för vilken definition av socialt entreprenörskap jag kommer använda mig av.

4.1 Vad kännetecknar en entreprenör?

Begreppet social entreprenör grundar sig från början i idén om vad som är en entreprenör och forskningen kring detta begrepp. Entreprenörskapsforskning har länge varit förknippat med nationalekonomi. Joseph Schumpeter är en av de som har haft störst betydelse för definitionen av entreprenörskap. Han menade att en entreprenör är en aktör som introducerar en innovation på marknaden som stör den rådande marknadsmekanismen och på så sätt förändrar efterfrågestrukturerna. Det entreprenöriella ligger alltså i att sälja och driva en innovation. Idag är entreprenörsteori och forskning snarare ett tvärvetenskapligt ämne med intresse bland annat i sociologin, statsvetenskapen, samhällsgeografien, teknologin och psykologin. Sociologen William Gartner lade i en artikel 1988 fram en teori om att det centrala för en entreprenör inte är innovationen utan snarare skapandet av organisationen runt innovationen.³²

Bjerke delar upp dagens syn på entreprenörskap lite förenklat i två synsätt, det amerikanska och det skandinaviska. Det amerikanska utgår från Schumpeters teori om förändrade efterfrågekurvor och menar att:

Entreprenörskap är i grunden ett ekonomiskt fenomen och är en fråga om att spåra och utnyttja olika tillfällen och möjligheter till entreprenöriella verksamheter samt att skapa något *nytt* samt att därigenom främst bättre tillfredsställa *efterfrågan på olika marknader*, efterfrågan som i sig kan vara ny eller gammal.³³

³¹ Augustinsson & Brisvall 2009:131.

³² Bjerke 2011:7 f.

³³ Bjerke 2011:10.

Det skandinaviska synsättet lägger istället en större vikt vid behovstillfredsställelsen och själva utfallet:

Entreprenörskap tillhör hela samhället, inte bara dess ekonomi och är en fråga om att skapa någonting *nytt* och att därigenom främst bättre tillfredsställa *meningsfulla behov*, behov som i sig kan vara nya eller gamla.³⁴

Bjerke förbehåller sig att det självklart existerar på andra geografiska platser samt att det i Skandinavien finns de som har ett amerikanskt synsätt och vice versa, men det amerikanska synsättet är det dominerande i världen. Vad som dock bör betonas i denna uppdelning är att den skandinaviska definitionen är mer inkluderande och att den inte begränsar entreprenören till marknadsförändringar i rena ekonomiska värden utan det kan lika gärna handla om ett företagsamt sätt att tillfredsställa meningsfulla sociala eller medborgerliga behov. Den här förståelsen är viktig för att sedan utifrån ett svenskt perspektiv kunna definiera en social entreprenör.

4.2 Vad kännetecknar en social entreprenör?

Begreppet social entreprenör (SE) syftar egentligen även det tillbaka till två begreppsapparater, den angloamerikanska och den kontinentaleuropeiska. Redan här skiljer sig begreppen väsentligt åt, då de är laddade med olika värderingar och föreställningar om hur samhällsförbättring och organisation ska ske.

Den angloamerikanska definitionen av socialt entreprenörskap syftar till en företagsamhet med främsta mål att bidra till en samhällsförbättring. I den svenska översättningen har man valt att direkt översätta begreppet ”social entrepreneurship” till socialt entreprenörskap, och redan här uppstår en viss begreppsförvirring. Engelskans ”social” har nämligen två betydelser. Dels går det att översätta direkt till svenskans social men även till samhällelig, vilket kanske hade varit en mer korrekt översättning eftersom innebörden av en social entreprenör är en person som verkar i syfte att samhällsförbättra genom att finansiera sin verksamhet kommersiellt.³⁵

För att öka förvirringen ytterligare vävs även det kontinentaleuropeiska perspektivet av socialt entreprenörskap in i den svenska definitionen. Här syftar man till ett betydligt vidare och mer inkluderande fenomen som snarare finner sin plats i den ideella och/eller kooperativa sektorn med allmännytta eller medlemsnytta som främsta incitament, helt utan vinstintresse.³⁶

Bjerke menar att en mer passande benämning för social entreprenör är medborgarentreprenör eller samhällsentreprenör. Han anser att man kan agera entreprenöriellt i alla samhällets sektorer och att det snarare handlar om att driva och realisera sin idé företagsamt. Vilket innebär att även icke-vinstdrivande organisationer i tredje sektorn kan klassas som samhällsentreprenörer. Detta

³⁴ Bjerke 2011:10.

³⁵ Palmås 2008:1.

³⁶ Palmås 2008:2 f.

betyder att man som entreprenör inte blir låst i sitt epitet utan kan gå från att vara entreprenör inom den offentliga sektorn till den privata för att sedan låta sitt företag ändra inriktning och driva en hållbar samhällsförändring.³⁷ Som samhällsentreprenör är du alltså långt ifrån bunden att agera inom den traditionella företagsekonomiska kommersen utan kan lika väl, som KK-stiftelsen beskriver det i sin antologi ”Samhällets entreprenörer”, vara samhällets provokatör. De liknar samhällsentreprenören vid Pippi Långstrump och menar att de:

... irriterar och utmanar de befintliga institutionerna så att de tvingas till förändring. Samhällsentreprenören som provokatör gör varje etablerad institution till en måltavla för sina aktioner.³⁸

I denna definition passar således även många samhällsorganisationer som agerar helt utan vinstintresse in. Malin Gawell har i sin avhandling studerat organisationen Attac utifrån entreprenörsteori och valt att identifiera dem som ”Activist entrepreneurs”. Hon menar att inom denna organisation framstår två typer av innovationer; organisationsförmågan samt förmågan att driva och genomföra sakfrågor. Ingen av innovationer är förankrade i ekonomiska värden utan utmanar snarare sociala värden som vardagliga synsätt och vanor.³⁹ På så sätt kan även de organisationer som klassas som traditionella NGO:er i den svenska diskursen kategoriseras som sociala entreprenörer beroende på hur de organiserar sig.

4.3 Socialt företagande

Inom kategorin sociala entreprenörer hittar vi även de företag som kallar sig för sociala företag och som ofta låter sig definieras mer enligt Schumpeters entreprenörsteori. Mitt syfte är att studera den form av socialt entreprenörskap i Sverige som faller inom ramen för socialt företagande i enlighet med den angloamerikanska definitionen av Palmås definierat som:

...verksamheter med sociala syften, som drivs enligt kommersiella verksamhetsprinciper, i demokratiska organisationsstrukturer.⁴⁰

I denna definition kan man tydligt ana hur socialt företagande kan ses om en hybrid mellan ickevinstdrivande organisationer ofta refererade till som Non Governmental Organisations och vinstdrivande företag. Thomson menar att en väsentlig skillnad mellan en NGO och ett socialt företag ligger i ”tjänandet” av pengar gentemot donationer. Då NGO:ers verksamheter, som illustrerats i föregående kapitel, till stor del finansieras av donerade medel finns det en stor risk att donatorerna kan påverka agendan och organisationerna tenderar att bli biståndsberoende. Det här är ett problem som de sociala företagarna löper betydligt mindre risk för då deras finansiering

³⁷ Bjerke 2011:31 f.

³⁸ Gawell et al. 2009:141.

³⁹ Gawell et al. 2009:165.

⁴⁰ Palmås, Karl 2003:47.

är självgenererad.⁴¹ Det är tyvärr dock inte så enkelt att man bara genom att lokalisera en organisations finansiering kan avgöra huruvida de kan klassas som en NGO eller ett socialt företag. Trexler menar att socialt entreprenörskap idag har kommit att gestaltas som biståndets webb 2.0.⁴² Sociala entreprenörer kan absolut ses som en hybrid mellan kommersiella marknadsprinciper och sociala värdeladdade principer. Han menar dock att socialt entreprenörskap bör betraktas som en samhällsutveckling dagens NGO:er står inför, då marknadsekonomin har fått ett allt mer accepterat fäste och stora delar av världen i olika form handlar utefter dess principer. Trexler menar alltså lite kritiskt att det civila samhällets intresseorganisationer i allt större utsträckning kommer att skapa sig resurser kommersiellt för att använda dessa för att ”göra gott”.⁴³ Edwards identifierar denna förändring genom att illustrera samhällets organisationer som ett pärlhalsband med ren kommersiell verksamhet i den ena ändan och ren ideell verksamhet i den andra, i mitten hittar vi de sociala entreprenörerna, sociala företag, riskfilantroperna⁴⁴ och CSR, alla med olika inriktning för att bidra till en hållbar utveckling.⁴⁵

4.3.1 *Vilka är nackdelarna med Sociala företag?*

Edwards ser dock en risk i att låta kommersiella intressen ta över kampen för en hållbar utveckling. Han menar att det civila samhällets styrka i form av intresseorganisationer som bedriver ideell verksamhet är att deras enda intresse är sakfrågorna de driver. På så sätt kan de agera som en effektiv påtryckare gentemot staten för att bidra till förändring. Då staten är den enda institutionen i ett demokratiskt samhälle som kan stifta lagar och förordningar krävs det oftast effektiv påtryckning för att förändra strukturer som ligger till grund för orättvis resursfördelning. Han menar att sociala företag har svårt att mobilisera den form av påtryckning eftersom deras utgångspunkt för att angripa problemet är annorlunda. Deras utgångspunkt ligger i hur resurserna mer effektivt kan mobiliseras, snarare än vad den orättvisa resursfördelningen beror av. På så sätt menar författaren att sociala företag tenderar att bota symptomen snarare än grundorsaken på politiskt etablerade missförhållanden.⁴⁶

Deys och Steyart identifierar ytterligare ett problem i den trend socialt företagande skapat inom ramen för samhällsförbättring. De kan urskilja hur retoriken förändrats mot ett mer neutralt och sakligt språk av värdeladdade situationer, vilket kan ha till följd att man lättare tar till sig resultatbaserade mål och på så sätt negligerar de ämnen som hade lyfts om det sociala värdet stått i fokus.⁴⁷ Edwards är enig och menar att det är riskabelt att försöka mäta det sociala värdet av en

⁴¹ Thomson 2002:427f, Dey & Steyart 2010:90.

⁴² Trexler 2008:65.

⁴³ Dey & Steyart 2010:90.

⁴⁴ Min översättning av *venture philanthropists*

⁴⁵ Edwards 2008:18 f.

⁴⁶ Edwards 2008:26 ff.

⁴⁷ Deys & Steyart 2010:92 ff.

investering då bara ett par delar av en social förändring kan kvantifieras, de finansiella delarna. Detta är för att social påverkan är komplext och kräver långsiktiga perspektiv, vilket är svårt att fånga i resultat kalkyler.⁴⁸

Han menar inte att det är fel i att tillhandahålla varor och tjänster som bidrar till en positiv social utveckling, men att underminera resten av det civila samhället till förmån för dessa företag blir problematiskt då de fortfarande har ett intresse av att gå med vinst vilket gör vikten av kvantifierbarhet stor. Att sätta diskursen för sociala värden borde helt enkelt få förbli en arena för civilsamhällets ideella organisationer som han påstår är sitt sociala värde.⁴⁹ I jämförelse med vad som ovan beskrivits om NGO:ers biståndsberoende och hur det påverkar deras agenda är kanske detta inte en beskrivning som helt stämmer in på dagens civilsamhälle, en diskussion jag återkommer till.

4.4 Sociala företag i Sverige

I föregående stycken har konstaterats att socialt/samhälleligt entreprenörskap kan betraktas som en hybrid mellan det ideella civilsamhället och den marknadsdrivna privata sektorn. Fenomenet är relativt nytt i världen generellt, och i Sverige i synnerhet. Vad som framgått är att den skandinaviska synen på samhällsentreprenörer är mer inkluderande och omfattar mer än de direkt vinstdrivna sociala företagen. Hur ser då etableringsmöjligheten för sociala företag ut på den svenska marknaden?

Det svenska samhällssystemet är på många sätt unikt och många av de tjänster som i andra delar av världen förses av den ideella sektorn, som exempelvis sjukvård, äldreomsorg, barnomsorg, är inräknade under det svenska välfärdssystemet och förmedlas av staten. Detta har inneburit att den ideella sektorn i Sverige också ser lite annorlunda ut. Den har länge präglats av folkhemstanken om kooperativ och folkrörelser som formar en enorm sektor av frivilligorganisationer i Sverige vilka omsätter fyra procent av vår BNP. Många av dessa organisationer är dock starkt förknippade med staten där de ingår i en struktur som ofta får stöd och bidrag från statliga myndigheter, istället för att fungera som det civila samhällets påtryckare. Folkhemstanken har på många sätt passiviserat det svenska civilsamhället och det har således varit svårt för påtryckningsorganisationer, vilket många NGO:er är, att få fotfäste i det svenska samhället.⁵⁰

Många av de påtryckningsorganisationer som etablerar sig i Sverige idag tar avstånd från idén om folkrörelsen. Enligt Augustinsson och Brisvall kan det vara för att de inte är intresserade av att knytas till den statliga byråkratin som hämmar effektiviteten, men också för att en ny generation som växt upp utan folkhems ideal börjar ta allt större plats i alla delar av det svenska samhället.

⁴⁸ Edwards 2008:81

⁴⁹ Edwards 2008:83

⁵⁰ Augustinsson & Brisvall 2009:122ff

Sjuttio- och åttiotalisterna har växt upp under en tid då den svenska välfärden inte längre var så självklar utan präglades av stora nerskärningar. Detta kan ha bidragit till att denna generation drivs hårdare av att ta saken i egna händer och inte längre förlitar sig på staten och det är här menar Augustinsson och Brisvall, som våra svenska samhällsentreprenörer befinner sig. För dessa handlar det inte så mycket om hur mycket pengar som tjänas utan hur de tjänas och hur de återinvesteras och bidrar till samhällsnyttan.⁵¹

4.4.1 *Utmaningar för Sociala företag i Sverige*

Den största utmaningen i nuläget för sociala företagare i Sverige torde ligga i finansieringsmöjligheter. Deras ambition är att med ett vinstgenererande företag kunna bidra till en hållbar samhällsförändring. Många av dessa företag säljer produkter som på något sätt påverkar den hållbara utvecklingen positivt (detta kommer jag i nästa kapitel exemplifiera med två fallstudier). Då företagen i sin verksamhet inte är vinstmaximerande tenderar dagens långgivare, främst banker, inte vilja stödja denna form av projekt. Om företagen inte är vinstmaximerande anser långgivarna att det är mer riskfyllt att bevilja dem lån vilket gör det svårt att etablera den här typen av företag.⁵² I Storbritannien och USA har man bättre förankrat möjligheten för dessa företag att etablera sig genom att involvera socialt och grönt kapital i finansmarknaden. Där har det sedan ett par år tillbaka funnits gott om solidaritetsbanker och investeringsfonder som främjar de sociala företagen så som exempelvis Acumen Fund och Impact Investment. Dessa fonder fungerar som investeringsfonder för vinstmaximerande företag som vill bidra till samhällsnyttan genom exempelvis kapitalplaceringar i form av CSR.⁵³

I Sverige är dock den här företeelsen ganska ovanlig och vi har egentligen bara en bank som arbetar utifrån en sådan strategi, Ekobanken. Banken ger särskilt lån till samhällsentreprenöriella projekt som värnar om miljön idag och i framtiden. Det är en liten medlemsbank med 2500 medlemmar, men den ökar successivt sin inlåning och utlåning för varje år. Även om finansieringen går trögt i Sverige kan vi även se privata initiativ som är positiva för den här associationsformen. Ett exempel på ett sådant initiativ är Percy Barneviks mikrolånsorganisation Hand in Hand. Percy Barnevik identifierar sig idag som en riskfilantrop, och lever efter devisen att när välfärdssystemet inte längre är tillräckligt för att täcka allas behov blir det betydligt svårare för de riktigt rika att ignorera att världen och samhället behöver deras ekonomiska stöd.⁵⁴

Även om finanserna för sociala företag fortfarande är små i Sverige ser vi ett ökat intresse, i form av nyetablering av solidaritetsbanker samt privata sociala investeringsfonder, men även ett allt

⁵¹ Augustinsson & Brisvall 2009:143.

⁵² Palmås 2003:100.

⁵³ Palmås 2008:14, Augustinsson & Brisvall 2009:173.

⁵⁴ Augustinsson & Brisvall 2009:169, Palmås 2011:66 f.

större intresse inom akademien då flera av landets högskolor och universitet idag har program och kurser i socialt entreprenörskap.⁵⁵

⁵⁵ Som exempelvis Chalmers samhällsentreprenörs utbildning. Gawell et al. 2009:89 ff.

5 Vad gör ett socialt företag för hållbar utveckling? – Två fallstudier

Företagen som analyseras i följande kapitel är väldigt olika i struktur och verksamhet. Peepoople jobbar på plats i utvecklingsländer för att genom deras produkt direkt hjälpa lokalbefolkningen till bättre sanitära möjligheter. Barista däremot är en kaffekedja som valt att så långt det går enbart använda sig av fairtrademärkta varor i sin försäljning utan att det för den saken skall ska kosta mer än hos en konkurrent. Båda företagen benämns och betraktas som sociala men har väldigt annorlunda tillvägagångssätt för att bidra till en hållbar utveckling. Detta tycker jag illustrerar väl hur bred arenan för socialt företagande är och det är ett bevis för att Edwards pärlhalsband borde vara ganska långt.

5.1 Peepoople – En skitbra affärsidé?

Peepoople är ett företag som bildades av Anders Wilhelmsson och Camilla Wirseen i Stockholm 2005. Anders är i grunden professor i arkitektur och Camilla var hans student. På en fältstudieresa till Bangladesh om hållbar stadsbyggnad insåg de att ett av de största hoten för befolkningen var den näst intill obefintliga tillgången till toaletter i de urbana slumområdena. Följderna av det var att de sanitära problemen var enorma och smittor som är relativt lätta att skydda sig mot spreds snabbt. Då det inte finns resurser för att bygga toaletter bestämde de sig för att komma på en annan billigare lösning.

Lösningen blev en idag patenterad sanitetspåse, en peepoo. Påsen är konstruerad så att den kan förmultna med dess innehåll efter nyttjandet. Den består av organiska material, vilket gör att hela påsen med innehåll kan återanvändas som gödning. Tanken är att påsen ska användas i de urban slum som saknar basala sanitetsmöjligheter och att återförsäljarna av påsarna sedan ska hämta påsarna för att köra ut dem på landsbygden där de kan fungera som organiskt gödsel och på så sätt berika jordbruksproduktionen.

Produktionen av påsarna sker i Nairobi, i Kenya, och det var också här det första projektet genomfördes, i Kibera, ett av världens största slumområden utanför Nairobi. Idag har man projekt även i Bangladesh, Pakistan, Sydafrika och på Tahiti.

5.1.1 *Företagsstruktur*

Företaget består av 3 kontor, Peepoole AB, Peepoople Kenya och Peepoople Bangladesh. Peepoople AB är huvudkontoret och ligger i Stockholm och är ett vinstgenererande företag. Det är här som utveckling av produkten sker, samt styrningen av produktionen i Nairobi. Peepoople Kenya är en registrerad NGO, vars syfte är att distribuera påsarna till och från slummen samt att ha den övergripande kontrollen över projektet i Kibera, för detta får organisationen bistånd ifrån Simavi en holländsk NGO och Vinnova en svensk statlig utvecklingsfond. Peepoople Bangladesh

är ett relativt nytt projekt och har därför inte blivit registrerat, vilket gör att organisationsformen fortfarande är oklar, men meningen är att det ska fungera som i Nairobi.

Företagets etablering finansierades främst av grundarna själva men även av en del affärsänglar⁵⁶ och ett investeringsbolag som heter Sting. Bolaget drivs som ett aktiebolag och de första tio årens vinst ska investeras direkt tillbaka i företaget.⁵⁷ Sting som är en av huvudfinansiärerna är ett investmentbolag, knutet till Stockholms kungliga tekniska högskola. De investerar i:

...framtidens globala tillväxtföretag genom att attrahera de bästa innovatörerna och entreprenörerna och erbjuda dem affärsutvecklingsstöd och nätverk i världsklass.⁵⁸

Investeringsbolagets fokus verkar emellertid inte vara att investera i sociala företag utan snarare i att satsa på innovativa entreprenörer i stort.

5.1.2 *Policy*

Företaget grundar sig på idén om allas rätt till hälsa/liv eftersom avsaknaden av även de enklaste toaletterna i många av världens fattigaste slumområden bidrar till svåra hälsoproblem och smittospridningar. På deras hemsida poängterar de:

Those who need sanitation the most are often the ones who can afford it the least. Therefore, there is no other choice than to use whatever is available. With the introduction of Peepoo we have increased choice by offering an innovative, low-cost product, which can rapidly change demand patterns among those with very limited means. Choice is also linked to dignity and status – important factors behind the decision for people living at the bottom of the economic pyramid to invest in a toilet.⁵⁹

Även om peepoon är en billigare lösning än en toalett har inte alla råd. I Kiberia löste man det genom att låta de allra fattigaste få sina påsar gratis genom stöd från olika biståndsorganisationer.

År 2009 blev Peepoople invalda i Ashoka fellowship och är således bundna att följa deras stadgar och policies. Ashoka är en amerikansk organisation som var en av de första att lyfta socialt entreprenörskap som ett medel för hållbar utveckling. Organisationen fungerar som navet i ett stort nätverk av sociala entreprenörer, där Ashoka stöttar ekonomiskt, men även med kontakter och kunskap. Ashokas mål är:

...to shape a global, entrepreneurial, competitive citizen sector: one that allows social entrepreneurs to thrive and enables the world's citizens to think and act as change makers.⁶⁰

⁵⁶ Kan liknas vid en handledare för mindre företag i etableringsfasen, och erbjuds oftast av investmentbolag men agerar även enskilt oftast i form av riskfilantroper.

⁵⁷ Hansson, K 2012-05-21

⁵⁸ <http://www.stockholminnovation.com/SV/80/om-sting>

⁵⁹ <http://www.peepoople.com/what-we-stand-for/peepoople/>

⁶⁰ <https://www.ashoka.org/visionmission>

Utifrån detta har de sedan satt upp en rad mål som måste uppfyllas och följas av de entreprenörer som väljs in i Ashoka fellowship. Målen kan beskrivas i fem grundprinciper; innovation, kreativitet, entreprenörskap, sociala effekter av innovationen och etiskt pålitlig.⁶¹ Peepoople har i och med sitt medlemskap i Ashoka fellowship också bundit sig till att följa deras *codes of conduct*. Att:

- Aldrig diskriminera någon person eller organisation genom handling eller ord på grund av dess nationalitet, ras, kön, religion, ålder, kast, eller annat icke-prestationsgrundat kriterium.
- Aldrig förespråka eller delta i våldshandlingar.
- Aldrig tillåta oss eller vårt arbete att förknippas med partipolitiska åsikter eller vara medlemmar i partier som förespråkar totalitärt våld(höger, vänster eller annan) eller rasism.⁶²

Dessa principer ska genomsyra hela produktionskedjan och allt vad företaget står för. Peepoople verkar dock inte ha någon egen specifik värdegrundad handlingsplan för sina samhälls-förbättrande åtgärder.

5.1.3 Resultat

Peepoople har idag distribuerat ut sina påsar i tre projekt, i stadsdelen Silanga i Kiberia, samt som katastrofhjälp i Port au Prince på Tahiti och i Ali Acbar Rind och Lal Bux Rind i Pakistan efter översvämningar november respektive december 2011.

Projektet i Silanga räknas som Peepooples pilotprojekt och startade i oktober 2009. Syftet är att förbättra levnadsvillkoren för områdets ca 43 000 invånare. Man har nått ut med påsarna till byborna främst genom kyrko- och byledare.⁶³ Påsen har i Silanga distribuerats för ett maximumpris på fem kenyanska shilling vilket motsvarar ungefär femtio svenska öre. För de familjer som inte har haft någon möjlighet att betala för sina påsar har de fått dem genom bistånd. Ungefär hälften av de som deltar i projektet tycker ändå att påsarna ska kosta lite, annars menar de att det finns en risk att byborna kommer hamna i ett biståndsberoende vilket oftast påverkar distribueringen negativt. Om påsarna skulle distribueras utan kostnad finns också risken att dem används vårdslöst och till annat än dess syfte, vilket gör det svårt att hålla nere produktionskostnaderna då påsens kretslopp rubbas.⁶⁴

Av de familjer som fick tillgång till påsen var över 90 % nöjda med funktionen och användandet och insåg de positiva hälsoföljderna av att slippa dela dåligt sanitära toaletter. Påsen brukades främst av barn och mödrar och man kunde se ett mönster i svarsenkäterna att den främsta

⁶¹ <https://www.ashoka.org/support/criteria>

⁶² Min översättning från <http://www.peepoople.com/what-we-stand-for/code-of-conduct/>

⁶³ Peepoople: Impact in Nairobi s.7.

⁶⁴ Peepoople: Impact in Nairobi s. 9.

anledningen till att männen valde att inte använda sig av peepoon var av kulturella eller hedersskäl. Förutom att folket inser att påsen bidrar till en förbättrad hälsa ser de också den ekonomiska vinningen i användandet då Peepoon kan användas som organisk gödning vilket majoriteten medger att de gör.⁶⁵

Över 50 % av de som använt påsen i Silanga erkänner att de förut använt sig av så kallade ”flying toilets”, men att det efter tillgången till Peepoon slutat med det. ”Flying toilets” är ett av de alvarligaste problemen man sett med avsaknaden av basala sanitära möjligheter. Då toalettmöjligheterna har varit få har stora delar av slummens befolkning valt att samla sin avföring i plastpåsar som de sedan dumpar i diken eller högar så långt från bostadsläget som möjligt. Problemet är att dessa påsar väldigt ofta sprider sig i vattnet som finns att tillgå, och smittospridningen eskalerar snabbt.⁶⁶ I Silanga har mottagandet av påsen varit främst positiv, och man har märkt hur påsen på ett effektivt sätt har blivit en lösning på ett svårt infrastrukturproblem. Än finns dock inga demografiskt visade resultat, då projektet fortfarande är relativt ungt.

Förutom projektet i Silanga har Peepoople startat två katastrofhjälpprojekt på Tahiti och i Pakistan. Båda projekten drog igång sent år 2011 efter stora översvämningar. Syftet i dessa projekt är att man snabbt i dessa områden ska nå ut med påsarna med hjälp av bistånd, då många av de berörda lever i läger eftersom deras hem spolats bort och deras ekonomiska resurser är obefintliga. Målet är att distribuera ut påsar effektivt till över 50 000 personer på tre veckor, och detta har man valt att göra genom en Peepoo Promotion koordinator, en Peepoo Logistics koordinator, cirka tio projektansvariga och ett hundratal lokala distributörer behövs. Här är samarbetet mellan Peepoople AB, som står för koordinationen av projektet, och de lokala nätverken viktigt, då distributörerna och de projektansvariga främst ska bestå av personer från det civila samhället på plats i katastrofområdet. Det är även deras ansvar att förmedla vikten av hur bra sanitära möjligheter påverkar hälsan positivt samt informera om hur påsen används till befolkningen. Detta innebär att det är de till projektet knutna NGO:erna och biståndsorganisationerna som står för att implementeringen säkerställs och förbättras.⁶⁷

Även i katastrofhjälpsprojekt är det svårt att dra några slutsatser av hur Peepoon påverkat hälsan för de som lever i katastrofområdena. Det enda som kan konstateras är att den används av över 50 000 personer i varje projekt och att den mottagits mycket positivt.

5.2 Barista – ”goda i dubbel bemärkelse”

Barista är en kaffekedja som öppnade sin första kaffebar 2006 och har idag 13 enheter över hela landet. Huvudkontoret och de flesta av barerna ligger dock i Malmö. Deras mål är att, så långt det

⁶⁵ Peepoople: Impact in Nairobi s. 20 f.

⁶⁶ Peepoople: Impact in Nairobi s.23 ff.

⁶⁷ Peepoo Emergency Response & Peepoo Try

går att få tag på, använda sig av rättvisemärkta produkter. Allt deras kaffe, te, socker, honung och choklad som säljs i barerna är fairtrade, och de har dessutom varit med och lanserat världens första fairtrade Cola och vaniljsyrup. Produkter som inte går att få tag på rättvisemärkt är KRAV-märkta och om inte heller det finns är dem närodlade. Förutom att varorna de säljer ska vara av högsta kvalitet och etiska, tar Barista även initiativ för en förbättrad miljö. På Barista källsorteras allt avfall och all överbliven kaffesump sparas och skänks bort till kunder som gödning.⁶⁸

5.2.1 *Företagsstruktur*

Barista är den första etiska kaffekedjan utanför Storbritannien och räknas idag som världens tredje största. Deras företagsidé är att de ska kunna sälja ett gott och schysst kaffe genom hela värdekedjan utan att det för den sakens skull ska vara dyrare för konsumenten.⁶⁹

Bolaget drivs som ett aktiebolag med tre delägare, Björn Almér, Nina Forsberg och Maria Andersson, alla med bakgrund i ledningsgruppen i en av Sveriges största coffe shopkedjor. Enligt årsredovisning för 2010 har inte företaget gått med någon nämnvärd vinst, men eftersom företags policy inte är att vinstmaximera bör det inte ses som något oroväckande utan snarare som en indikation på att de följer sin policy.⁷⁰

Etableringen av företaget finansierades främst av de tre delägarna, men med stöd från ”friends, fools & family” som också är ett traditionellt investmentbolag för innovativa entreprenörer. Från början hade bolaget även med sig ett beviljat lån på 8miljoner kronor från Swedbank, men när banken gjorde en omstrukturering av personal var företaget tvungna att amortera hälften av lånet på väldigt kort tid. Detta resulterade i att företaget de senaste tre åren har drivit Barista på nästan bara eget kapital samt med stöd från ett par företagsänglar. Idag är finanserna stabilare och banken verkar släppa krediten igen. Björn Almér menar att de har haft problem med att få stöd från solidaritetsbanker då deras verksamhet inte passar in inom ramen för deras finansiering. Baristas dilemma är att de verkar på den mer traditionella massproduktionsmarknaden utan att vara vinstmaximerande och kommer på sätt i kläm, då solidaritetsbankerna tenderar att stödja betydligt mindre projekt.⁷¹

5.2.2 *Polisy*

Barista har i enlighet med Kooperation utan gränsers undersökningar valt att utgå från Fairtrades principer. Fairtrade är en oberoende produktmarkeringen och utgår från ILO:s konvention om mänskliga rättigheter i arbetslivet och syftar till en ekonomisk, social och miljömässig utveckling. Deras grundprinciper är att:

⁶⁸ Barista ftc Årsredovisning 2010

⁶⁹ www.barista.cc

⁷⁰ Barista Fairtrade Årsredovisning 2010

⁷¹ Almér, B. 2012-05-16

- Odlare och anställda får förbättrade ekonomiska villkor.
- Barnarbete och diskriminering motverkas.
- Demokratin och organisationsrätten främjas.
- Lokalsamhället utvecklas socialt och ekonomiskt.
- Miljöhänsyn och ekologisk produktion främjas.

Och dessa efterlevs genom att säkerställa att producenterna får en minimiersättning för sina produkter som täcker, i enlighet med ILO:s konvention, produktionskostnaderna. Detta för att säkerställa levnadsvillkoren för producenterna och dess anställda när världsmarknadspriserna sjunker drastiskt. Genom en premie till odlare stöttar även Fairtrade de producenter som har för avsikt att utveckla lokalsamhället och höja levnadsstandarderna för dess invånare, de ekonomiskt utsatta småskaliga jordbruken och de anställdas inflytande.⁷²

Utöver att följa Fairtrades policys genom att sälja deras produkter återinvesterar Barista även i projektet ”skolmat blir kunskap” genom svenska FN-förbundet. I enlighet med FN-projektet och Fairtrades rättighetsperspektiv utgår Barista utifrån principen ”Trade not Aid”. De menar att genom att se till att alla i produktionskedjan får en rättvis ersättning för sitt arbete, bidrar försäljningen av gott kaffe i dubbel bemärkelse till en medveten och bättre konsumtion. I detta ingår såklart att även de anställda i företaget behandlas rättvist vilket tillses genom anställningar enligt kollektivavtal och lokal vinstdelning.⁷³

5.2.3 Resultat

För Barista är det något svårare att påvisa resultat som bidragit till en mer hållbar utveckling då deras strategi är mer försäljningsinriktade och de sociala snarare ligger i att sälja medvetet och återinvestera vinsten. Detta har gjorts bland annat genom försäljning av stammiskort vilka redovisningsåret 2010 uppgick till 20 000 kort. Det öppnar allt fler kaféer och omsättningen ökar. Den vinst företaget gör återinvesteras bland annat i FN-projekten, ”skolmåltid blir kunskap” och ”Röj-en-mina”, samt som lokal vinstdelning till företagets anställda.⁷⁴

Varje enhet har en egen skolklass i Etiopien som de sponsrar genom försäljning av tablettaskar och stammiskort. Varje gång någon handlar med sitt stammiskort skänks en skolmåltid till ett barn i Etiopien, och tillsammans med tablettaskarna innebär det att Barista bidrar med i snitt 800 måltider om dagen i Muka Dhera i Etiopien. Björn Almér, Barista VD, gör reklam för Baristas goda kaffe genom att påstå:

⁷² Fairtrade – En unik produktmarkering

⁷³ Barista Fairtrade Årsredovisning 2010, Barista Personalhandbok

⁷⁴ Barista Fairtrade Årsredovisning 2010

Hade vi haft lika många coffee shops som Starbucks (17.000) så hade alla Afrikas barn gått i skolan.⁷⁵

För detta arbete vann Barista nyligen Arlas Guldko för bästa miljöarbete 2012, med nomineringen:

Betydelsefulla val behöver inte vara stora. Med en tydlig vision och en kombination av nyfikna och medvetna beslut, ger man dagligen människor möjlighet att påverka världen.⁷⁶

⁷⁵ Barista -Personallhandbok

⁷⁶ Arla Guldkovinnare 2012

6 Sociala företags rättighetsbaserade förhållningssätt

I följande kapitel ämnar jag applicera det rättighetsbaserade förhållningssättet på svenska sociala företags arbete för hållbar utveckling. För att på samma sätt som i fallet för NGO:er kunna kartlägga deras fördelar och utmaningar. De två fallstudierna kommer jag använda som en illustration av den forskning som jag presenterade med hjälp av sekundära källor i kapitel fyra.

Sociala företag vill på samma sätt som NGO:er ställa sig utanför den politiska debatten. Medans NGO:er ofta fungerar som en oberoende påtryckare för samhällsförändring kan man snarare likna den sociala företagaren vid praktikern. Samhällsförbättringen ligger i marknadsföringen och försäljningen av en samhällsförbättrande produkt som bidrar till en hållbar utveckling. Om hållbar utveckling definieras ur ett rättighetsbaserat perspektiv är det viktigt att de fyra grundprinciperna, ansvarsutkrävande, deltagande, jämlikhet och transparens genomsyrar den förbättrande processen.

6.1 Ansvarsutkrävande

För ett socialt företag gäller det alltså att man genom sin produktansering förmedlar den rätt de berörda har till utveckling, så att de i ett senare skede får möjligheten att bli självförsörjande i detta hänseende. För ett socialt företag kan det ses som lättare än för en NGO att förhålla sig oberoende till finansörer då de grundar sig i självgenererat kapital. På så sätt borde det också fungera som en bättre förespråkare för rättighetsinnehavarna och på så sätt mer objektivt kunna driva en agenda för effektivare ansvarsutkrävande. Detta resonemang förutsätter dock att ansvarsutkrävande är en del av företagets agenda.

I Peepoples fall agerar man på plats där sanitära angelägenheter är så bristfälliga att de är livshotande för slummens medborgare. I de tre projekt som idag är pågående är en del av arbetet att förmedla kunskap om tillgången till hälsa genom sanitär förbättring. Det finns dock ingen handlingsplan för hur man genom att förse folket med denna möjlighet ska kunna påverka de strukturer som har bidragit till att infrastrukturen är så dålig att inte ens de mest basala möjligheterna till sanitära bekvämligheter existerar.

För Baristas del ser organisationsstrukturen annorlunda ut och deras möjlighet till direkt påverkan i de projekt de bidrar till är ganska liten. Företaget fungerar snarare som en vinstdrivande biståndsorganisation. Vad jag däremot uppmärksammat är att de har möjlighet att inom ramen för ansvarsutkrävande påverka det svenska konsumtionsmönstret. Genom att bevisa att man kan sälja ”gott kaffe i dubbel bemärkelse” utan att det för den skull kostar mer för konsumenten, gör Barista det svårare för sina konkurrenter att inte följa samma mönster. Smittoeffekten att köpa schysst kaffe blir positiv då konsumenten inte ges något skällig anledning att inte välja Barista vilket förhoppningsvis innebär att fler kaffebarer måste öka sitt utbud av rättvisemärkta produkter. Vi som konsumenter får helt enkelt möjligheten att aktivt ta ett större ansvar för

rättvis handel som i sin tur genom ökad efterfrågan av fairtradekaffe kan bidra till en hållbar utveckling.

Även om förutsättningen för sociala företag är att de ska vara självgenererande i sin samhällsförbättring och slippa ett beroendeförhållande till donatorer/finansiärer är det inte riktigt så verkligheten ser ut. Alla företag är beroende av kapital för att starta sin verksamhet. Beroende på varifrån detta kapital kommer för de sociala företagen står de till ansvar gentemot sin finansiär, och denna kommer i olika utsträckning begära påvisat resultat. Eftersom svenska banker tenderar att inte bevilja lån till sociala företag måste dessa förlita sig till andra typer av finansiärer. Även om dessa finansiärer också har samhällsförbättrande incitament anser jag att det finns en möjlighet att de, genom sina preferenser och intressen, påverkar vilka sociala företag som beviljas stöd. På så sätt riskerar ansvarsutkrävandet på samma sätt som hos en NGO bli snedvridet. Jag tycker det är värt att poängtera att det redan idag finns tendenser för detta utfall då många av de sociala företagen idag får sitt starkapital från riskfilantroper som de på så sätt står till ansvar för. Många av dessa riskfilantroper kommer också från en kontext där mätbara värden är centrala och jag tycker att Percy Barnevik, grundare av Hand in Hand inställning är värd att poängtera:

Allt kan och ska kvantifieras – oavsett om det är i ett företag, non-profit-projekt eller en skola. Vi har hundratals mått. Vi mäter hur många kvinnor som kan läsa efter 100 dagar och hur många barn som klarar slutproven i årskurs tio. Våra medarbetare ute i byarna rapporterar in resultaten varje månad.⁷⁷

De två fallstudierna visar båda, men framförallt Barista, hur svårt det är som social företagare att finansiera sin innovation och få ut den på marknaden. Eftersom enligt den traditionella finansmarknaden anses inte företagen kreditibla, och möjligheten för alternativ finansiering i Sverige genom exempelvis solidaritetsbanker är fortfarande väldigt liten. Jag ser en risk i att ju färre valmöjligheter du har att välja samarbetspartner för finansiering desto större blir risken för att du blir beroende av de få alternativ som finns. För att exemplifiera det med ekonomiska termer, är jämvikten för denna marknad inte funnen än, och de få finansiärer som existerar kan närmast liknas vid ett monopolförhållande till de sociala företag som söker stöd för etablering.

6.2 Deltagande

Om vi förutsätter att de sociala företagen är oberoende i sina finanser och bortser från det eventuella beroendeförhållande som beskrivits ovan, kan det antas att det borde vara lättare för en social företagare att applicera principen om deltagande i sitt arbete för hållbar utveckling. Det vill säga att ens perspektiv på samhällsförbättring är att låta de berörda vara deltagande i processen.

Peepoople kan sägas leva upp till denna princip genom deras engagemang att aktivera lokalbefolkningen i sitt utvecklingsarbete, genom distribuering och insamling av peepoon.

⁷⁷ Palmås 2011:67

Företagets organisation är uppbyggd som en kombination mellan NGO:er och vinstdrivande enheter, och genom registrerade NGO:er på plats aktiveras lokalbefolkningen i distribuering och granskning av projekten. Produktionen av påsarna är dessutom förlagd till Nairobi, vilket genererar arbetstillfällen. Styrning och utveckling av produktionen styrs dock från Stockholm och ligger inom ramen för den vinstdrivande delen av bolaget.

Jag observerar en risk i denna fördelning då den serviceinriktade forskning och utvecklingsdelen förläggs i Sverige medans produktionen i Kenya, ett förhållande som lätt kan liknas vid vinstmaximerande massproduktion. Jag menar att fördelningen av vinsten Peepoon genererar tenderar bli ojämn då forskning- och utvecklingstjänster generellt tenderar att vara mer kapitalintensiva, vilket resulterar i att det land var i dessa tjänster produceras tar större del av den samhällsekonomiska vinsten. I Peepoples fall kanske inte detta blir något problem då den vinst som görs ska återinvesteras i företaget, vilket torde innebära större produktion av påsar och fler projekt.

För att knyta an till Trexlers tes om att alla NGO:er går en framtid till mötes att utvecklas som sociala företag, kan jag i Peepoples fall förstå vad han menar. Men jag skulle snarare vilja påstå att Peepople är ett samarbete mellan ett socialt företag och NGO:er där man på ett effektivt sätt försöker nyttja de båda aktörernas styrkor.

I Baristas fall är det fortfarande svårt att se hur de har möjlighet att påverka denna typ av arbete i sin produktionskedja, då de valt att lämna över granskningen av produktionen till Fairtrade. Enligt Fairtrades principer är dock detta en viktig aspekt med utgångspunkt i ILO:s konvention om mänskliga rättigheter. Återigen kan perspektivet dock vändas gentemot relationen mellan Barista och konsumenterna. Barista uppmanar absolut sina konsumenter till en mer deltagande attityd då de förmedlar hur deras bidrag genom smartare konsumtion gynnar en hållbar utveckling. Dessutom förmedlar de också en medvetenhet genom att lansera nya fairtrade-produkter på marknaden samt att bidra med exempel på smartare återvinning då exempelvis kaffesumpen skänks till kunder för bättre kompostering.

Sociala företags samhällsförbättrande åtgärder är oftast projektbaserade vilket innebära att deltagandet såklart begränsas till att endast omfatta det område vari projektet utfärdas. I detta område är det dock av största vikt att alla får delta i projektet på lika villkor, vilket jag tycker Peepople löser på ett strategiskt vis. Genom att ta en lite avgift för påsarna som täcker produktionskostnaderna. För de som fortfarande inte har råd går biståndsverksamhet, som agerar i området, in och täcker kostnaderna. På så vis kan produktionen och distributionen fortgå samtidigt som alla i området får tillgång till den innovativa sanitetspåsen. Även Barista föregår med gott exempel och låter kaffet säljas för samma pris som hos sina konkurrenter även om produktionskostnaderna är betydligt dyrare. Detta medför att alla som kan handla kaffe hos en konkurrent även kan göra det hos Barista och samtidigt ha möjlighet att aktivt bidra till en hållbar utveckling, ett i enlighet med samarbetsteorins optimalt val då både producenten och konsumenten tjänar på det.

6.3 Jämlikhet

Ur ett rättighetsbaserat förhållningssätt är det som nämndes tidigare i uppsatsen viktigt att alla mänskliga rättigheter betraktas som lika betydelsefulla i arbetet för en hållbar utveckling. Förutsättningarna för sociala företag att förhålla sig till denna princip borde vara lika goda som för NGO:er eller till och med bättre, förutsatt att de sätter sin egen agenda. Att betrakta de mänskliga rättigheterna jämnt påverkas såklart även av aktörers subjektiva preferenser som aldrig går att bortse från. Detta kan leda till att sociala företag utifrån deras sympatier intresserar sig för en viss typ av projekt vilket återspeglas i den hållbara utveckling som en obalans, om det visar sig att för många av de sociala företagen har liknande preferenser. I värsta fall kan det resultera i, som Edwards förutspår, att fokus för hållbar utveckling förskjuts till kvantifierbara resultat. Om de sociala företagen bidrar till en diskursförändring där hållbar utveckling går att likställa med mätbara sociala värden finns det alltså en stor risk för att en hel rad icke mätbara rättigheter blir mindre betydelsefulla och att arbetet för en hållbar utveckling återgår till att vara symptombotande snarare än diagnostiserande och strukturomvandlande.

Ingen av mina fallstudier har någon explicit policy vad gäller förhållningssättet till mänskliga rättigheter men båda är anslutna till andra organisationers handlingsplaner (Ashoka fellowship och Fairtrade). Då båda organisationerna säger sig utgå från sin magkänsla i deras ställningstagande om hur man förhåller sig till mänskliga rättigheter är det svårt att analysera dessa specifikt. Det är dock inte fel att uppmärksamma parallellen till NGO:er i detta fall. Det vill säga att uppmärksamhet bör ges åt att, i detta fall svenska sociala företag startar och driver projekt i utvecklingsländer. De bidrar till att tillgodose ett behov som självklart förbättrar levnadsstandarderna för en behövande lokalbefolkning, men bidrar de även till att försäkra detta behov mer långsiktigt? Vad jag menar är att det kan finnas en risk att förlita sig på någon annans policy i sitt eget handlande då kontrollen över den utveckling man kan påverka förskjuts och ansvaret för ens ställningstagande läggs på någon annan.

6.4 Transparens

Principen om transparens bygger på, som nämnts tidigare, att organisationen eller i det här fallet företagen, genomsyras av en öppenhet. För att förhålla sig till den här principen är det av vikt att organisationens bidrag går att granska. Självklart omfattas de svenska sociala företagen av offentlighetsprincipen som vilket företag som helst, vilket innebär att deras verksamhetsberättelser och årsredovisningar, registrerade patent och liknande klassas som offentliga handlingar. Min upplevelse är dock att de företag jag har tagit kontakt med inte gärna delar med sig av mycket mer än de dokument som omfattas av offentlighetsprincipen. Eftersom företagen inte så ofta tar på sig rollen som påtryckare blir inte behovet att rapportera resultat till allmänheten så stor. Avsaknaden av resultatrapporter gör det svårare att granska företagens arbete vilket också gör att principen för transparens är svår att uppfylla.

Det här kan kanske betraktas som en följd av de sociala företagens självständighet, då en ovilja att kritiskt granskas är naturlig för människor oavsett hur gott man gör. Finns det ingen att direkt stå till ansvar för är det kanske det mest naturliga att vara selektiv i sin rapportering.

7 Sammanfattande reflektioner

För att knyta an till min empiriska frågeställning, *på vilka sätt bidrar sociala företag i Sverige till en hållbar utveckling*, skulle jag vilja svara att det är framförallt genom en ökad medvetenhet. Det är svårt att definiera vad en social företagares sociala syfte är, men att det ligger en tanke om hållbar utveckling bakom samhällsförbättringarna generellt kan nog konstateras. Självklart förknippas inte hållbar utveckling direkt med ett rättighetsbaserat perspektiv för alla, och jag är väl medveten om att det inte förbehållslöst är det mest fruktbara perspektivet, eller på det enda sättet man kan bidra.

Alla insatser för en hållbar utveckling kanske borde betraktas som goda, och vad är det då för fel med att livnära sig på en vinstdriven verksamhet som bidrar till att göra gott? Visst är det bättre att ekonomin utvecklas mot en mer medveten konsumtion och produktion, där vi som medborgare inte längre kan blunda för den verklighet vi står inför och självklart är det bra att möjligheterna att konsumera mer rättvist ökar. På samma sätt är det givetvis bra att möjligheterna att livnära sig på ett socialt företag också ökar.

Naturligtvis finns det en risk om socialt entreprenörskap sätter agendan för all typ av samhällsförbättring och därmed också skapar de sociala värden som följer av detta. Entreprenörskap och företagsamhet är starkt förknippat med mätbara resultat. Om man sätter detta i relation till socialt entreprenörskap finns det en risk att fokus läggs på mätbara sociala värden för att kunna visa företagets positiva resultat. Dilemmat om de sociala entreprenörerna får ensamrätt på de sociala värdena blir att fokus kanske flyttas från vad som behöver göras till vad som är genomförbart, och en rad problem i samhället som inte går att mätbart förbättra försvinner från diskursen om hållbar utveckling.

Vad jag anser bör beaktas är dock att aktörerna på samhällsförbättringsarenan bör vara diversifierade. Som påvisats ovan har både det civila samhället och det breda spektrumet av sociala entreprenörer och företagare svårt att förhålla sig till och implementera rätten till utveckling var för sig. Samarbete är kanske modellen. Att man som aktör samarbetar, bjuder in istället för arbetar ensam. Jag menar helt enkelt att de olika aktörerna har en del att lära av varandra. Om de båda aktörerna kan dra nytta av deras respektive fördelar och fungera som påtryckare och granskare av varandras respektive utmaningar. För att knyta an till de fyra principerna igen kan vi se hur de sociala företagen och NGO:er har olika styrkor och svagheter i sitt arbete för en hållbar utveckling och att ett samarbete kanske hade varit gynnsamt för att förstärka effekterna av deras arbete.

NGO:er kan som tidigare nämnts betraktas som påtryckare medans de sociala företagen snarare antar rollen som praktiker. För att se till principen om *ansvarsutkrävande* hade kanske ett samarbete mellan de båda parterna således kunnat bidra till en effektivare implementering, där de sociala företagen möjliggör en strukturomvandling genom att lansera sin samhällsförbättrande innovation medans NGO:er i detta samarbete bidrar med påtryckning och granskning av implementeringen av den strukturomvandling innovationen bidrar till.

Den andra principen, *deltagande*, borde således gynnas av att NGO:er har lättare för att nå ut till lokalbefolkningen då de oftast är starkt knutna till det civila samhället och på så sätt kan distribuera produkten och idén till den befolkning som är i behov av innovationen. Om vi ser till peepoon är det vad som sker. Peepoople AB låter lokala NGO:er anslutna till bolaget sköta distribueringen av påsarna. Jag skulle dock se att även ett omvänt samarbete hade bidragit positivt. Det vill säga att NGO:er fungerar som en marknadsundersökare för att finna var de sociala företagens produkter behövs så att snarare efterfrågan styr utbudet, och det inte styrs av ett uppifrånperspektiv där de sociala företagarna väljer var de ska starta sina projekt utan snarare projekten startas där behoven är som störst.

Princip nummer tre, *jämlikhet*, är som tidigare nämnts starkt relaterad till deltagande och skulle på samma sätt påverkas positivt av ett samarbete. Förutsatt att NGO:er är bättre på att förhålla sig neutrala i sitt rättighetsperspektiv och ger alla rättigheter lika värde, skulle de kunna fungera som en effektiv katalysator för att finna var behoven är som störst. Risker finns ju att NGO:ers beroendeförhållande bara skiftar. Att de går från att sätta en agenda som matchar donatorsamfundets preferenser till en agenda som matchar de sociala företagens resultatriktade agenda. Möjligheten att ett samarbete skulle bidra till ett mer jämlikt förhållningssätt för sociala företagare är dock stor eftersom de båda aktörerna i detta förhållande med största sannolikhet är mer jämlikt i organisationsstorlek och de är således lika beroende av samarbetet.

Vad gäller aktörernas *transparens* verkar det som att deras inställning att agera opolitiskt är gemensam och att den följaktligen borde påverka aktörerna på samma sätt. Att förhålla sig opolitiskt för att slippa ta ställning i en politisk kontext motsätter sig principen om transparens, då detta bidrar till att minimera opinion som en granskare. Jag har dock svårt att se hur ett samarbete skulle kunna bidra till en effektivare transparens i detta fall. Här är snarare motsatsen lösningen, det vill säga att aktörerna verkar som varandras granskare. Granskning är nyckeln till ett transparent arbete och om detta förhållande kan uppstå mellan de båda aktörerna samtidigt som ett samarbete sker för att gynna de övriga principerna torde deras arbete för hållbar utveckling vara mer fruktsamt, direkt och långsiktigt.

Jag har insikt om att ett rättighetsbaserat perspektiv inte är "lösningen" på alla världens problem och att det dessutom handlar om att teoretisera något som är mycket svårt att praktiskt genomföra, vilket beroenderelationen mellan civilsamhället och biståndssamhället speglar väl. Jag tror dock att ett rättighetsbaserat förhållningssätt kan bida till en mer långsiktig hållbar utveckling oavsett vem som antar detta förhållningssätt. Det vill säga att det finns en värdegrund att reflektera över och ett förhållningssätt till mänskliga rättigheter i det samhällsförbättrande arbetet oavsett vilken organisation det sker utifrån. Ett rättighetsbaserat förhållningssätt borde kunna fungera som ett instrument för att kritiskt granska och mäta, även de okvantifierbara resultaten av ens arbete. Om inte en sådan granskning sker är risken stor för att diskursen om hållbar utveckling snedvrids och än en gång tenderar att bota symptomen och försätta rättighetsinnehavarna i ett beroendeförhållande som inte står i relation till deras rätt till utveckling.

För att med bakgrund i detta resonemang svara på min normativa frågeställning, skulle jag vilja hävda att *de sociala företagens bidrag skulle kunna te sig mer fruktbara med ett rättighetsbaserat förhållningssätt till utveckling*. Jag menar inte att det inte redan sker till viss del, och jag menar inte heller att det de sociala företagen gör för hållbar utveckling idag är ineffektivt och kontraproduktivt. Sociala företag bidrar med mycket positivt till den hållbara utveckling som inte bör förnekas. De kan på många sätt vara effektiva och direkta i sin hjälp eftersom de ofta bygger på små organisationer och låga administrationskostnader. Dessutom kan sociala företag ha en positiv smittoeffekt som i fallet med Barista, då de bevisar att man kan konsumera och producera bättre utan att det för konsumenten behöver vara dyrare. En tydligare värdegrund i mänskliga rättigheter är dock att föredra för ett mer långsiktigt perspektiv. På så sätt blir också företagen lättare att granska om det genomsyras av de fyra grundprinciper, ansvarutkrävande, deltagande, jämlikhet och transparens.

Jag hoppas alltså att vi ser en samhällsförändring mot en ännu större medvetenhet, och samverkan mellan dessa aktörer med en konsensus om vad hållbar utveckling bör vara. Där målen är långsiktiga och rättvisa och genomsyras av rätten till utveckling, vilket enligt min mening är eftersträvanvärt.

8 Referenser

8.1 Litteratur

Augustinsson, Erika & Maja Brisvall, 2009. *Tjäna Pengar och Rädda Världen – Den Hållbara Ekonomins Entreprenörer* Stockholm: Bookhouse Publishing

Bjerke, Björn & Mathias Karlsson, 2011. *Sambällsentreprenörer – Att inte bara var och agera som om* Malmö: Holmbergs

Cornwall, Andrea & Celestine Nyamu-Musembi, 2004. "Putting the "rights-based approach" to development into perspective" *Third World Quarterly* vol. 25 nr 8, s. 1415-1437.

Dacin, A. Peter, M. Tina Dacin, and Margaret Matear, 2010. "Social Entrepreneurship: Why We Don't Need a New Theory and How We Move Forward From Here" *Academy of Management Perspectives*, vol. 24 nr. 3, s. 37-57.

Dey, Pascal & Chris Steyaert, 2010. "The politics of narrating social entrepreneurship" *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, vol. 4 nr. 1, s. 85 – 108.

Edwards, Michael, 2008. *Small Change – Why Business won't save the world* San Francisco: Berrett-Koehler Publishers

Gawell, Malin, 2006. *Activist Entrepreneurship – Attac'ing Norms and Articulating Disclosive Stories* Stockholm: Danagårds grafiska

Gawell et al. 2009. *Sambällsentreprenörer – En forskarantologi om sambällsentreprenörskap* 2nd uppl. Stockholm: Östertälje Tryckeri AB

Ghosh, Sujay, 2009. "NGOs as political institutions" *Journal of Asian and African Studies* vol. 44 nr 5, s. 475-495

Gready, Paul, 2008. "Right-based approach to development: what is the value added?" *Development in Practice* vol.18 nr6, s. 735-747.

Güler, Aras & David Crowther, 2010. "Developments in Corporate Governance and Responsibility" *Developments in Corporate Governance and Responsibility* vol 1 s. 113 - 131

Hadenius, Axel & Ugglå, Fredrik, 1996. "Making Civil Society Work, Promoting Democratic Development: What Can States and Donors Do?", *World Development* vol. 24, nr 10, s. 1621-1639.

Holcombe, Susan H et al., 2004. "Managing Development: NGO perspectives?" *International Public Management Journal* vol 7 nr 2 s. 187-205

Palmås, Karl, 2011. *Prometheus eller Narcissus? Entreprenören som samhällsomvälvare* Göteborg: Korpen Koloni Förlag

Palmås, Karl, 2008. "Socialt entreprenörskap: Ny sektor eller rebranding av ideellt arbete?" i Lundström, A och E. Sundin (red) Perspektiv på förnyelse och entreprenörskap i offentlig verksamhet. Örebro: FSF

Palmås, Karl, 2003. "Den barmhärtige entreprenören – Från privatisering till socialt företagande" Stockholm: Agora

Uvin, Peter, 2007. "From the right to development to the rights-based approach: how "human rights" entered development" *Development in Practice* vol. 17 nr. 4/5(Aug. 2007) s. 597-606

Thomson, John L., 2002. "The world of the social entrepreneur", *International Journal of Public Sector Management*, vol. 15 nr. 5 s. 412 – 431.

Trexler, Jeff, 2008. "Social Entrepreneurship as an Algorithm: Is Social Enterprise Sustainable?" *Emergence: Complexity & Organization* vol. 10 nr. 3 s. 65-85.

8.2 Övrigt referensmaterial

Arla Guldkovinnare 2012

Barista, Februari 2012. "Barista Personalhandbok – Eller en "kick-as"-guide för att förändra världen..."

Fairtrade Sverige, 2011. "En unik produktmarkering – Med inriktning på utveckling och inflytande för människor i utvecklingsländer"

Kommittén för utbildning för hållbar utveckling(2004) *Att lära för hållbar utveckling* SOU 2004:104

Peepoople, 2009. "Impact assessment report on the Peepoo bag, Silanga village, Kibera, Nairobi – Kenya"

Peepoople, "Peepoo try – Demonstration of Peepoople Humanitarian Response Model"

Peepoople, "Peepoople Humanitarian Response – Overview"

UNDP, 2006. "Applying a Human Rights Based Approach to Development Cooperation and Programming: A UNDP Capacity Development Report" Capacity Development Group, Bureau for Development Policy

UNDP strategic plan, 2008-2011 Accelerating global progress on human development

UNDP, 2010. "The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development" Human Development Report

United Nations Millennium Declaration, 2000. RES/55/2

UNDP, 2010. "Human Development Report 2010" Capacity Development Group, Bureau for Development Policy

Årsredovisning 2010, Barista Fairetrade Coffe,

Årsredovisning 2010, Peepoople AB

8.3 Internetreferenser

http://www.undp.org/content/undp/en/home/operations/about_us.html hämtad 2012-05-01

http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview/mdg_goals/mdg8.html hämtad 2012-05-01

<http://www.millenniemaalen.nu/> hämtad 2012-05-01

<http://www.peepoople.com/what-we-stand-for/peepoople/> hämtad 2012-05-08

<https://www.ashoka.org/visionmission> hämtad 2012-05-08

<https://www.ashoka.org/support/criteria> hämtad 2012-05-08

www.barista.cc hämtad 2012-05-10

<http://www.stockholminnovation.com/SV/80/om-sting> Hämtad 2012-05-22

Almér, Björn. VD på Barista Fairtrade Coffee, Mailkorrespondens 2012-05-16

Hansson, Kristian. Ansvarig för projektutvärdering i Peepoople AB, Mailkorrespondens 2012-05-21